

Erkki Tuomioja

Sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä kehitys

Puhe Sosiaali- ja terveysturvan keskusliiton juhlaseminaarissa 15.12. 2011 Finlandia talo Helsinki

Arvoisat kuulijat

Kun sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto maamme itsenäistymisen vuonna 1917 perustettiin oli Suomen väkiluku 3,1 miljoonaa ja koko maailman 1,85 miljardia. 95 vuodessa on Suomen väkiluku noussut n. 60 % 5,4 miljoonaan, mutta koko maailman väestömäärä on miltei nelinkertaistunut yli seitsemään miljardiin. Enin osa lisäyksestä on tapahtunut toisen maailmansodan päätyttyä, meidän suurten ikäluokkien elinaikana, jolloin väkiluku on kolminkertaistunut. 60-luvulta alkaen on siihen saakka kiihtynyt kasvu on hidastunut, mutta jatkuu edelleen niin että meitä on ainakin yhdeksän tai jopa kymmenen miljardia asukasta maailmassa ennen kuin kasvu lopulta päättyy.

Tällä väestökasvulla on ollut jo nyt ja tulee vielä olemaan mullistavia seurauksia siihen, miten ihmiskunta hoitaa suhteensa ympäristöön ja järjestää ihmisyhteisöjen, kansakuntien ja valtioiden, välisen kanssakäymisen. Keskinäinen riippuvuus, niin hyvässä kuin pahassa, on asia josta kukaan ei nykymaailmassa voi irtaantua, oli kyse sitten ydinaseiden varustetusta supervallasta tai pienestä kääpiövaltioista.

Historioitsijana painotan aina historian tuntemusta, sillä jos emme tiedä mistä ja miten olemme tulleet siihen missä nyt olemme, emme myöskään pysty näkemään tulevaisuutta ja ottamaan sitä haltuumme. Historian tuntemus vapauttaa myös historian vankeudesta, ja opettaa myös tuntemaan historian rajat.

Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että historia voi kertoa miten asioita on valtioiden kanssakäymisessä onnistuneemmin tai epäonnistuneemmin ratkottu vielä parin miljardin ihmisen maailmassa. Siitä miten se tehdään seitsemän miljardin ihmisen maailmassa, meillä ei voi olla kokemusperäistä tietoa. Se korostaa sitä, että nyt tarvitsemme syvää ymmärrystä ja vahvaa visionaarista otetta. Ja jotta meillä voi olla visioita, meillä täytyy olla kykyä yhdistää ajankohtaiset haasteet uskottavaan tahtotilaan.

Tulevaisuuden ennustaminen on toki monella tapaa haasteellista, mutta kaikin puolin tarpeellista. Hyvä esimerkki on minun ikäpolveni toimijoihin syvästi vaikuttanut Pekka Kuusen teos *60 – luvun sosiaalipolitiikka*. Siinä Kuusi pyrki arvioimaan tulevia kehityskulkuja kymmenen vuotta eteenpäin. Toteutunut kehitys ei kuitenkaan vastannut sellaisenaan hänen ennusteitaan. Suomi jälkiteollistui, väestörakenne muuttui ja kasvu kohdentui ennakoimattomasti. Myöskään sosiaaliset uudistukset eivät toteutuneet hänen suunnitelmaansa aikataulussa tai sen mukaisesti.

Tästä riippumatta Pekka Kuusen panos on kuitenkin ollut erittäin merkittävä sitä kautta, että hänen esittämänsä sosiaalipolitiikan teoreettisen kehys- sosiaalipolitiikan uusi paradigma - omaksuttiin suomalaisen hyvinvointivaltion kehityksen pohjaksi. Pekka Kuusen sosiaalipolitiikka oli ennen kaikkea ideoiden politiikkaa, ja tällä alueella hänellä oli Suomessa varsin pitkälle hyvinvointivaltion rakennuskaudella hegemoninen rooli.

Samalla tavalla tarvitaan nytkin uutta ideoiden politiikkaa. Yhä laajemmin ymmärretään, ettei ihmiskunta mahdu maapallolle, mikäli nykykehitys jatkuu. Suunnan kääntäminen on silti erinomaisen haasteellinen tehtävä. Haasteellisuutta lisää myös sopeutuksen ja politiikan ristiriitainen aikajänne. Meillä voi parhaimmassakin tapauksessa olla enintään muutama vuosikymmen aikaa sopeuttaa ihmisten toiminnot maapallolla ekologisesti, sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävänsä kehityksen vaatimuksiin.

Kaksi tai kolmekymmentä vuotta on sekä pitkä että lyhyt aika. Pitkä se on sikäli, että harva hallitus pystyy tänään asettamaan etusijalle sellaiset asiat, jotka ovat välttämättömiä "vasta" kahden- tai kolmenkymmenen vuoden päästä. Erityisen hankalaa tämä priorisointi on silloin, kun toimenpiteet ovat ainakin jossakin määrin hankauksessa valitun politiikkalinjan kanssa.

Kuvaavaa on, että Euroopan finanssi- ja rahakriisin hallitessa päivänpoliittista keskustelua on varsin vaikeaa käydä keskustelua julkisen talouden vakauttamisen ja kestäväen kehityksen monisyisistä suhteista, vaan se juuttuu jopa perustuslakeihin jäykistettäviin mantroiin budjettikurin välttämättömyydestä. Juuri tässä kohden tarvitaan nyt visionaarista otetta.

Lyhyt aika on sikäli, että kyse on vain muutamasta hallituskaudesta. Jos politiikalle halutaan uusi suunta 2030-luvulla, sille täytyy luoda lähivuosina. Tämä vaatii hallitun sopeuttamisen politiikan edellytysten systemaattista pohtimista.

On tärkeää ymmärtää kestäväen kehityksen koostuvan ekologisesta, taloudellisesta ja ennen kaikkea sosiaalisesta ulottuvuudesta. Ekologinen kestävyys on tietenkin perusta, koska ilman sitä voi muusta puhuminen olla täysin turhaa, mutta on myös niin, että ilman sosiaalista ja taloudellista kestävyyttä emme saavuta ekologistakaan kestävyyttä. Kaikki kolme osatekijää ovat välttämättömiä.

Erityisesti viimeisen parin sadan vuoden ajan, ns. teollisen vallankumouksen jälkeen, on ihminen ammentanut luonnosta raaka-aineita, muokannut niitä mieleisekseen ja näin tehdessään päästänyt luontoon koko ajan kasvaneen määrän haitallisia päästöjä ja jätettä. Näin toimiessaan emme ole ottaneet huomioon uusiutumattomien luonnonvarojen riittävyttä emmekä pitäneet huolta uusiutuvien varojen uusiutumiskyvyn säilymisestä.

Kukaan ei voi varmuudella tietää onko kestäväen kehityksen saavuttaminen enää mahdollista. Sen tiedämme, että ihmisperäisen ilmastomuutos on edennyt ja etenee koko ajan. Kysymys on vain siitä saadaanko se vielä rajoitettua sellaisiin suhteisiin, että kaikista katastrofaalisimmat seuraukset vältetään. Tässä suhteessa Durbanin juuri päättyneen ilmastokokous päättyi taas kerran ratkaisemattomaan.

Taloudellinen kestävyys puolestaan edellyttää sitä, että löydämme oikean tavan jakaa taakkoja ja hyötyjä eri toimijoiden, sektoreiden ja ihmisryhmien kesken. Haasteiden ytimessä on julkisen talouden kestävyysvaje. Tässä suhteessa on myönteistä kehitystä kansallisesti se, että julkisessa taloudessa tasapainottamista haetaan sekä tuloista että menoista.

Aikaisemminhan meillä on ollut sikäli kummallinen tilanne, että tulopuolta on pidetty jotenkin muka epäpoliittisena tai teknisenä asiana. Veroalennuksia ja verovähennyksiä on voitu vapaasti käyttää vaikka ne ovat mitä suurimmassa määrin poliittisia tai suorastaan ideologisia valintoja, kun taas tulopuolella on suuria vaikeuksia löytää uutta jakovaraa. Kotitalousvähennys on hyvä esimerkki siitä, mitä tästä seuraa: erinomaisen epätasa-arvoisesti kohdentuva vähennys tilanteessa, jossa viimesijaisen turvan korottamiseen on ollut vaikea löytää riihikuivaa rahaa.

Samalla on syytä puuttua niihin epäkohtiin, jotka lisääntyvät sitä myötä kun sosiaali- ja terveyspalvelumme eli ihmisistä huolehtiminen luovutetaan voittoa tavoittelevien markkinavoimien vapaaksi temmellyskentäksi. Monet viime aikoina julkisuutta saaneet esimerkit vanhustenhuollosta ja lastensuojelusta tai ns. konserniavustusten käytöstä terveyspalveluja myyvissä yrityksissä tosiasiallisen veronkierron välineenä ovat sen laatuista, että tätä kysymystä on systemaattisesti pohdittavana myös valtioneuvoston tasolla.

Arvoisat kuulijat

Ihan tyhjästä tai kovin kaukaa ei meidän kuitenkaan tarvitse kestäväen kehityksen malleja hakea. Maailmanlaajuisessa vertailussa pohjoismaat tarjoavat yhden mallin, joka on osoittanut vahvuutensa

melkein kaikissa kansainvälisissä kauneuskilpailuissa. Ei ole mikään sattuma, että näissä vertailuissa, joissa maailman maat asetetaan järjestykseen milloin sosiaalisten kriteereiden, tulonjaon tasaisuuden, ympäristöhoidon tason, osaamisen, hallinnon tehokkuuden, kilpailukyvyn tai jopa ihmisten onnellisuuden perusteella, kaikki viisi pohjoismaata löytyvät yleensä kärkikymmeniköstä tai lähellä sitä.

Ehdoton suosikkini näistä vertailuissa on Index of failed states, jonka mukaan Suomi on maailman "least failed state" eli vähiten epäonnistunut valtio. Tästä voimme aiheesta olla ylpeitä, mutta huomata myös määrittely **vähiten** epäonnistunut, joka sisältää sen, että myös meillä voi olla paljon parantamisen varaa.

Suomalaisten reaktio näihin vertailuihin onkin yleisimmin toteamus: Kuinka huonosti siellä muualla mahtakaan mennä. Tämä heijastaa myös useimpien suomalaisten hyvin selvää niin arkielämän kokemusten kuin tilastojen vahvistamaa huolta siitä, että suomalainenkin hyvinvointivaltio on rapautumassa jo pitkään jatkuneen julkisten palvelujen tason heikkenemisen, tuloerojen kasvun ja eriarvoisuuden lisääntymisen myötä.

Kun rikkaimmat suomalaiset voivat odottaa elävänsä yli 13 vuotta pitempään kuin köyhät keskuudessamme, on tämä yksittäislukuna ehkä hätkähdyttävän osoitin siitä, mitä tämä takaoven kautta tapahtuva luokkayhteiskunnan asteittainen paluu merkitsee.

Pohjoismaisen mallin mukainen hyvinvointivaltio ei ole missään rakentunut valmiiden piirustusten tai pohjoismaiden tietoisesti tekemien yhteisten valintojen perustalta. Oikeastaan kävi niin, että pohjoismaiden ulkopuoliset tarkkailijat ensimmäisenä panivat merkille, miten Pohjolassa oli kehittymässä vankasti kansanvaltaan ja kansanliikkeeseen ankkuroitunut, universaaliperiaatteen mukaisesti laaja-alaiseen koko väestöön kohdistettuun sosiaaliturvaan ja sosiaalisten, sivistyksellisten ja terveydellisten julkisen vallan takaamien palvelujen verkostoon perustuva tasa-arvoisten ihmisten hyvinvointivaltio.

Siihen että pohjoismaissa päädyttiin samansuuntaisiin, vaikka harvoin identtisiin ratkaisuihin, on monien tekijöiden tulos jossa vaikuttavat maiden historia, yhteiskuntarakenteen ja arvomaailma. Mutta myös Pohjoismainen yhteistyö – on sitten kyse puolueista, järjestöistä, tai julkisesta vallasta – on olennaisesti vaikuttanut siihen, minkälaisiksi nämä mallit ovat rakentuneet. Hyvä asia on, että pohjoismaisen yhteistyön kehittämismahdollisuudet yhteisen mallimme pohjalta ovat nyt paremmat kuin pitkään aikaan.

Tutkijayhteisöllä on puolestaan oma keskeinen ansionsa siinä, että olemme oppineet tiedostamaan Pohjoismaisten mallien erityisyyden. Samalla tavalla kuin kalat vedessä, me emme ehkä itse aina osaa arvostaa niitä saavutuksia, joita politiikalla olemme näissä maissa saavuttaneet. Se on edellyttänyt hallitusratkaisusta riippumatta pikemminkin konsensushakuista kuin konfrontaatiota etsivää poliittista yhteistyötä, mutta erityisesti myös työmarkkinaosapuolten aktiivista osallistumista.

Pohjoismainen sopimusyhteiskunta on ainutlaatuinen vahvuus jota tulee varjella. Sata vuotta sitten olimme sisäisesti riitaisia ja köyhiä maita. Nyt kansalaisten välinen luottamus ei ole missään korkeampi kuin täällä ja elintaso on useimmille meistä kohtuullinen.

Sosiaaliturva on ollut osaltaan edistämässä yhteiskuntarauhan säilymistä ja tasa-arvon toteutumista. Samanlaista ratkaisua voisi periaatteessa tarjota monille kehittyville maille, jotka tänä päivänä painiskelevat väestönkasvun aiheuttamien ongelmien kanssa. Perustoimeentulon tarjoama liikkumavara voisi näissä maissa hillitä luonnonvarojen kulutusta sekä parantaa väestön työllistymis- ja kouluttautumismahdollisuuksia.

Pohjoismainen hyvinvointivaltio vaatii toimiakseen sekä vahvaa paikallista osallistumista ja aitoa kuntahallintoa samoin kuin elävää kansalaisyhteiskuntaa hyvinvointivaltion tukena. Suomessa on monia vahvuuksia, mutta tällä alueella meillä on kaksi erityistä vahvuutta.

Ensinnäkin olemme pystyneet luomaan järjestelmän, jossa julkinen valta mahdollistaa kansalaisyhteiskunnan toiminnan. Se on tapahtunut luomalla rahoituskanavia yleishyödyllisen toiminnan tueksi. Näistä tärkeimmät ovat arpajais- ja rahankeräyslait sekä yleishyödyllisten organisaatioiden tietyt verovapaudet. Järjestölähtöinen auttamistyö vaatii toimiakseen näitä kanavia. Valtio on sitoutunut siihen, että nämä kanavat pysyvät avoimena. Euroopan unionissa toimiessamme on torjuttava sellaiset politiikkalinjaukset, jotka kyseenalaistavat Suomessa hyväksi havaitut toimintamallit.

Tärkeää on kuitenkin myös pitää huolta siitä, että kansalaisyhteiskunta säilyttää asemansa elävänä, kansalaisten toiminnasta käsin organisoituvana toimintana. Kuten aina, haasteena on, että samalla kun toiminta ammattimaistuu, se etäännyy kansalaisista. Tästä on syytä kantaa vakavaa huolta. Organisaatio ei voi olla itseisarvo. Tärkeää on, että kansalaisjärjestökenttä hyödyntää siitä mahdollisuuksia vertaistukeen ja vapaaehtoistoimintaan perustuvan työn kehittämiseen, joita RAY:n uusi strategia mahdollistaa.

Toisaalta me olemme pystyneet luomaan kansalaisjärjestöille paikkoja yhteisen hyvän vartijoina. Se on äärimmäisen tärkeää ajassamme, jossa hallitsevaksi arvoksi on nostettu oman henkilökohtaisen edun tavoittelu ja ainoaksi yhteisötavoitteeksi kilpailukyvyyn vaaliminen tavalla, joka on johtanut arjen yhteisöllisyyden, yhteisen ympäristön vaalimisen ja vastuunkannon kanssaihmisistä rappeutumiseen.

Vaalimme yhteistä hyvää asettamalla markkinoille ja voitontavoittelulle rajoja ja luomalla ihmisille foorumeita, joissa he voivat kohdata toisensa kansalaisina. Esimerkiksi verenluovutus, alkoholi, rahapelit ja rahankeräys ovat alueita, joissa kansalaisyhteiskunnan toimijoilla on tärkeä rooli muiden kuin markkinapohjaisten ratkaisujen kehittäjänä.

Järjestöjen toiminta mahdollistaa puolestaan sellaisten foorumeiden luomisen, jotka välittävät kansalaisten näkemyksiä yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. STKL on toiminut tällä alueella erinomaisena näkemysten kanavoijina. Tarvitaan tämänkaltaisia rakenteita, jotka tuovat kansalaisjärjestöjen äänen osaksi yhteiskunnallista päätöksentekoa.

Arvoisat kuulijat,

Tiivistäen Pohjoismainen malli on vertailevasti ajatellen toimiva tapa vastata kestävästä kehityksen haasteisiin, on sitten kyse ekologisesta, taloudellisesta tai sosiaalisesta kestävästä. Samaan aikaan kun muualla maailmassa yhä enemmän taas katsotaan pohjoismaiden malliin esikuvana, on meidän tykönämme kysyttävä, olemmeko me menettämässä Pohjoismaiden vahvuuksia.

Vahvuuksista tärkein on sopeutumiskyky. Pohjoismaisen mallin kriisiytymisestä on käyty keskustelua vuosikymmenten ajan. Mutta kukin maista on ajallaan löytänyt uudistumisen tien. Tanska oli tässä hyvä esimerkki 1980-luvulla, Suomi ja Ruotsi 1990-luvulla: tosin jälkepäin voitaneen sanoa, että Ruotsi onnistui tässä joiltakin osin Suomea paremmin. Historiallinen kokemus kuitenkin viittaisi siihen, että malli kykenee sopeutumaan tulevaisuudessakin.

Kysymys onkin, kenen ehdoilla tämä sopeutuminen tapahtuu. Nyt alamme nähdä jo päivälehien otsikoihinkin yltäneelle tavalla, mihin 1990-luvulta alkanut kehitys, jossa keskimääräistä kasvua on todellisuudessa tavoiteltu eriarvoistumisen kautta, on johtanut.

Nyt on välttämätöntä, että suomalaisen yhteiskunnan hyvinvointia nostetaan erityisesti eriarvoisuuden vähentämisen kautta. Tämä on myös otettu keskeiseksi tavoitteeksi kesällä työnsä aloittaneen hallituksen ohjelmassa. On tärkeää katsoa, minkälaisen mekanismien välityksellä eriarvoisuuden

vähentäminen voidaan kytkeä kasvun tukemiseen, työllisyyden lisääntymiseen ja ekologiseen kestävyYTEEN. Se on käsittääkseni toimiva polku kestävään kehitykseen.

Tämä hehkutukseni pohjoismaisen mallin ominaisuuksista ei tarkoita sitä, että mekään voisimme uskotella tien kestävään kehitykseen olevan vain jonkinlaista "business as usual" -skenariota. Edessä on myös meillä vaikeita ja haasteellisia valintoja. Luottamukseni pohjoismaisen mallin etulyöntiasemaan perustuu siihen, että uskon että meillä voi kuitenkin olla muita paremmat edellytykset toteuttaa se ekologisen sopeutumisen revoluutio, josta viime kädessä on kyse, sosiaalista ja taloudellista kestävyYTEttä vahvistavan evoluution kautta.

Arvoisat kuulijat,

Nyt kun STKL on organisaationa siirtymässä historiaan on syytä lopuksi muistuttaa siitä kestävästä kehityksestä, jotka se on vuosikymmenten aikana saanut aikaan. Se on omalla painavalla tavallaan sekä organisoinut suomalaista ensin sosiaali- ja sitten myös terveysalan kansalaisjärjestökenttää.

Yhtäältä se on koordinoinut kansallisia toimijoita ja hoitanut siitä kansalaisjärjestökentän tehtäviä, jotka eivät luontevasti ole yhdenkään erityisjärjestön ydinosaaamista. Erityisesti sosiaali- ja terveysturvan päivät, alueelliset organisaatiot ja erilaiset barometrit ovat luoneet ja tuoneet näkyvyyttä ja vaikuttavuutta STKL:n toiminnalle. STKL on myös harjoittanut korkeatasoista julkaisutoimintaa ja tehnyt monia uusia avauksia hyvinvointipoliittisessa keskustelussa.

Toisaalta se on muodostunut vakiintuneeksi yhteistyökumppaniksi julkiselle vallalle useiden ministeriöiden hallinnonaloilla. Nämä tulokset ovat muuttaneet suomalaista yhteiskuntaa ja sen hyvinvointivaltion rakenteita. Se on myös hyvä muistus siitä, että toimintaa ei pidä perustaa projekteille, vaan pitkäjänteinen toiminta edellyttää pitkäjänteistä rahoitusta.

STKL on ollut hyvä esimerkki kansalaisyhteiskunnan tärkeästä roolista pohjoismaisen mallin vaalimisessa ja kehittämisessä. Aikana jolloin perinteisen poliittisen osallistumisen ja vaikuttamisen muodot ovat heikentyneet ja etsivät uusia uomia, tarvitaan myös uudenlaista kansalaisyhteiskunnan kautta tapahtuvaa monipuolista vaikuttamista ja osallistumista. Hyvässä yhteiskunnassa edustuksellinen demokratia ja suora kansalaisvaikuttaminen eivät ole vastakkaisia, vaan toisiaan täydentäviä ja välttämättömiä toimintatapoja.